

Konfuznost i površnost savremenog islamskog diskursa

Abdulhamid Ebu Sulejman¹

Od muslimanskih učenjaka, intelektualaca i onih koji se bave pitanjima obrazovanja, odgoja i kulture očekuje se da naprave jednu sveobuhvatnu i ozbiljnu analizu u okviru koje će se iznova pozabaviti pitanjima što se tiču savremene islamske kulture, mišljenja, te polazišta i oblika diskursa koji pripadaju toj kulturi.

Na navedeni način trebalo bi doći do valjanog uvida o tome u kojim se aspektima kriju propusti. Nadalje, očekuje se dijagnosticiranje svega što je dovelo do tih propusta i preispitivanje paradigme mišljenja, kao i metodološke, kulturne, i paradigme diskursa. Ovo bi trebao biti put kojim bi ummet vratio zdravlje vlastitom razumijevanju vjere, kulturi i sistemu obrazovanja.

---

¹ Predsjednik Međunarodnog instituta za islamsku misao u Herndonu, Virdžijia, SAD i bivši rektor Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji. Ovo je prijevod njegovog teksta „El-Hitab el-islami el-mu'asir ve teševvuhat el-halet ve et-tastih“. Prijevod objavljen u *Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, god. 72, br. 3-4, (mart-april 2010), 235-263.

Diskurs između mišljenja i politike

Važnost koju Centar za islamska istraživanja i studije (*Merkez el-buhus ve ed-dirasat el-islamijje*) posvećuje pitanju *islamskog diskursa* u savremenoj etapi trajanja ummeta, kada sam ummet doživljava slabost i razjedinjenost, u mjeri u kojoj mu se to nikada u njegovoj povijesti nije desilo, krajnje je važna stvar za promišljanje. Tome bi se u većoj mjeri trebali posvetiti muslimanski učenjaci, prosvjetitelji, intelektualci i kulturni radnici i to s punom ozbiljnošću i osjećajem odgovornosti. Jer, dokle god se *islamski diskurs (el-hitab el-islami)*, dakle diskurs kojim se obraća muslimanima, ne podigne na nivo koji zaslužuje da bude diskursom ummeta, tako da nudi ispravnu i djelotvornu dijagnozu stvarnosti ummeta i uputstvo koje pokazuje kako treba liječiti bolesti ummeta, te dokle god ne bude pružao nadu u svijetlu budućnost sadašnjih i budućnost generacija koje će doći, dotle će taj diskurs po svojoj suštini i dalje biti bliži ispraznu i dokonu govoru te i dalje voditi pogoršanju stanja ummeta, njegovoj još većoj slabosti i nazatku.

Veza između naroda koje ummet okuplja ne počiva na rasnim osnovama, niti na boji kože, teritorijalnoj ili jezičkoj pripadnosti. I pored toga, svi muslimanski narodi dijele istu tragediju: nazadak, razjedinjenost, nered, slabost i posrnutost institucija. Ispada da se kao jedino objašnjenje može uzeti zajednička kultura koju ovi narodi dijele, te diskurzivni oblici koje ta kultura nudi generacijama ummeta.

Važno pitanje jeste: kako to da pored činjenice da su muslimanski učenjaci, mislioci i reformatori svjesni činjenice kako ummet pati od krize koja se tiče samoga njegovog bića, ta kriza traje u najmanju ruku hiljadu godina. O toj krizi govorio je još imam Ebu Hamid Muhammed el-Gazali u dva sjajna djela: prvo od njih je "Oživljavanje vjerskih znanosti" (*Ihja' 'ulum ed-din*), koje ukazuje na to da kultura i vjerska misao ummeta prolazi kroz krizu, a drugo djelo je "Nekonzistentnost filozofa" (*Tahafut el-felasifa*), koje, opet, ukazuje na činjenicu da kultura, te filozofska i svjetovna misao prolaze kroz krizu. Od toga vremena pa do danas ummet prolazi kroz krizu koja kako vrijeme protiče postaje ozbiljnijom, a nastojanja za sučeljavanje sa izazovima koje sa sobom nosi ta kriza malaksavaju. I mada su tokom povijesti, od vremena al-Gazalija pa do danas na svakoj strani nizali reformatorski pokreti, od kojih je ummet nesumnjivo imao koristi, ipak ostaje kao pouzdana činjenica da ti pokreti nisu proizveli renesansu u ummetu niti su zaustavili pogoršanje stanja u kome se nalazi. To znači da kriza kulture i kriza islamskog diskursa - u oba njegova obzira: vjerskom i svjetovnom - i dalje postoji, te da reformatorska nastojanja u ovom dugom periodu nisu bila korijenska niti su bila na potrebnom nivou, kao i to da je pred reformatorskim tendencijama još uvijek dugačak put. Najviše nade polaže se u nastojanja pobornika reforme da se mišljenju da više prostora kako bi odigralo ulogu koja mu pripada u reformi kulture i ispravljanju svih devijacija koje proizilaze iz krize kulture: epistemoloških, društveno-psiholoških, emocionalnih i odgojnih, a koje suštinu, utjecaj i djelotvornost cjelokupnog mišljenja ummeta pretvaraju u isprazne riječi. Razlog tome je činjenica što se u velikom broju aspekata koje navedene devijacije uključuju one javljaju kao proizvod devijantnog mišljenja i devijantne kulture, te devijantne psihologije u kojoj se djela i riječi ne podudaraju.

Svi reformatorski pokreti do našeg vremena bili su usredsređeni na politički aspekt, te na sredstva i mehanizme reforme. To nije ništa drugo do bijeg od sučeljavanja sa istinom na korjenit način i sa potrebnom odvažnošću, što je, opet, posljedica sputanosti koju su proizvele krnjavost prosvijećenosti ummeta i krnjavost metodologije mišljenja i odgoja što, općenito uzevši, vladaju

tradicionalnim muslimanskim diskurzivnim strategijama koje su orijentirane na prijetnju i zastrašivanje.

Pristajanje na puki politički aktivizam, bez oživljavanja zamrlog mišljenja neće riješiti probleme ummeta, niti će istinski razviti njegove potencijale i sposobnosti. Na taj se način u svjetlu poznatih civilizacijskih trvenja i izazova troši snaga i to liči na oranje po moru, koje vrlo često, mada ne u formi svjesne aktivnosti, dovodi do pogoršanja stanja u kome se ummet nalazi.

Zbog svega rečenoga, neophodno je stvarati prostor za svjesnu i odgovornu znanstvenu i odgojno-obrazovnu misao kako bi ona mogla izvršiti svoju ulogu u projektu reforme (*al-islam*), te kako bi mogla ponuditi djelotvornu i ispravnu viziju ummetu - viziju koja će biti stamena i odvažna. Ta vizija treba biti orijentirana tako da polazeći od stanja ummeta uputi na načine poboljšanja toga stanja te da ummetu ponudi nadu u bolju budućnost, prevladajući pritom kulturološke prepreke i diskurzivne orijentacije koje unaprijed računaju sa strahopoštovanjem a koje svoje korijene imaju u dugom periodu inertnog slijedenja autoriteta (*al-džumud*), tokom kojega se pretjerano tragalo za Tekstom / tekstom, i to za njegovom površinskom ravni ne vodeći računa o kontekstu. Navedeno je dovelo do prakse da se pojam *svetoga* počne upotrebljavati u pogrešnom smislu, tako da je *sveto* počelo značiti "sveta prisila" umjesto "sveta uputa".

Realiziranje reforme mišljenja i odgojno-obrazovne reforme, te u tome smislu i reforme *islamskog diskursa* jeste temelj i početak puta kojim će ummet ponovo pronaći ispravan pristup vjerovanju, ispravan način mišljenja, dolične metode u odgoju i obrazovanju, a zahvaljujući čemu će moći revitalizirati zanemareni poticaj koji koji je islamsku kulturu i civilizaciju vodio progresu.

Ako se navedeno želi postići, onda je nužno na planu mišljenja početi sa razumijevanjem uzroka koji su doveli do toga da su naponi koji se ulažu u reformu *savremenog islamskog diskursa* doživjeli neuspjeh, te uzdići to pitanje na stepen pitanja civilizacijske krize kroz koju ummet prolazi. Da bismo, opet, to realizirali moramo razumjeti samu prirodu krize diskursa, do koje dubine sežu korijeni te krize, te koji su to negativni činioci koji do današnjih dana, ponajprije zbog opiranja tradicionalistički orijentiranog mišljenja i prevlasti političkog i formalističkog apriorizma, čine reformu diskursa jednom od najtežih stvari. S ovim se nužno mora suočiti kako bi ummet pripriječio put pogoršanju stanja u kojem se nalazi i kako se kriza ne bi produbljivala i usložnjavala, jer bi to vodilo daljem slabljenju, razjedinjenosti i inertnosti.

Anomalije i negativni tragovi u diskursu – po onome što možemo vidjeti – počinju se javljati u vremenu kada protagonisti "medinske škole" bivaju poraženi od strane arapske plemenske elite, a potom i one šu'ubijske, nearapske. Na taj način stvoren je jaz između intelektualne i političke elite, što je u konačnici za rezultat imalo intelektualnu nesposobnost koja je postepeno dovela do toga da praktično mišljenje, okrenuto iznalaženju rješenja (*el-idžtihad*), kakvo je našlo prostora u prvo vrijeme islama preraste u zatvorenu skolastičku misao. Potonja stoljeća zapamtila su odsustvo idžtihadskih tendencija i posvemašnje prisustvo slijedenja i podražavanja (*et-taqlid*). Rezultat je u konačnici bio praksa da se slabom tekstu, koji u suštini nije bio vjerodostojan, davala prednost nad mišljenjem te da je uziman kao argument i uputstvo za postupanje. I iako je riječ o takvom tekstu, neupitno se podrazumijevalo kako stav koji se izvodio na osnovu toga teksta predstavlja objektivnu analizu i precizno, cjelovito viđenje. Čak i onda kada je između rezultata postupanja u skladu sa nekim takvim tekstom i samog duha Šerijata bilo nemoguće povući valjanu analogiju, posezalo se za usklađivanjem na osnovu principa iznalaženja najboljeg rješenja (*el-istihsan*) - pri čemu se, umjesto analogijom (*el-qijas*), rukovodilo duhom i intencijama Šerijata (*meqasid eš-Šeri'a*). Regresija na polju mišljenja i razumijevanja nužno se morala odraziti i na karakter diskursa i njegove ciljeve, a time i na sve što se kao posljedica toga javlja u viziji muslimanskog čovjeka, na um, psihu i ličnost.

Jedna od najopasnijih stvari za bilo koju zajednicu jeste kada sama vizija doživi devijacije, jer vizija predstavlja okvir unutar kojega se definiraju koncepti, vrijednosti i nastojanja. Bez vizije bilo koja zajednica liči na neki stroj za proizvodnju koji je rastavljen na dijelove. Kolikogod da su ti dijelovi dobri, sam stroj za proizvodnju u takvom stanju nije produktivan. Tako je sve dok se dijelovi ne sastave u cjelinu koja će predstavljati svrsishodno i djelotvorno proizvodno sredstvo. Isti je slučaj i sa riznicama naše kulture u koje su pohranjene naše vrijednosti i shvatanja. Uprkos činjenici da mi držimo do navedenoga i da se time ponosimo, da se tome stalno vraćamo u našim je životima evidentno odsustvo prakticiranja i korištenja tih vrijednosti. Ono što podrazumijevamo pod shvatanjima i vrijednostima predstavlja sastavnice pogleda na svijet koji su karakteristični za ummet, i ta shvatanja i vrijednosti trebaju biti iskorišteni u svakodnevnicu ummeta. Ukoliko je pogled na svijet rascjepkan, zastario i zamagljen, onda ni njegove sastavnice nisu djelotvorne, odnosno nisu upotrebljive u životu zajednice. Tako da i pogled na svijet liči na stroj koji je rastavljen na dijelove.

Defektnost diskursa u opisanim historijskim uvjetima javlja se - bez sumnje - kao prirodna i nužna posljedica postojanja jaza između intelektualnog i političkog. Općenito uzevši, to jednostavno nije vezano za namjere. Stvar je u tome da se diskurs u takvim okolnostima po prirodi stvari morao iz diskursa mišljenja, traganja za ubjedljivim činjenicama, komuniciranja, prakse, izražavanja sveobuhvatnog i djelotvornog mišljenja koje je u stanju poticati na nova nastojanja i traganja za novim rješenjima, i koje je u stanju odgovoriti na zahtjeve vremena i mjesta pretvoriti u diskurs zastrašivanja, prisile i potiskivanja, u diskurs koji je izvirao iz jednostrane spoznaje, te iz partikularizma i zatvorenosti. A to je onda defektan diskurs koji se nužno - usljed vlastite koncepcijske slabosti - želi zaodjenuti nedodirljivošću svetoga te u tome smislu traži uporište u Tekstu okrećući leđa sveobuhvatnom pogledu koji vodi računa o ciljevima. Takav diskurs prati i odsustvo svijesti o faktorima vremena i mjesta. To je diskurs koji ne traga za ključem dva istovremena čitanja: čitanja Teksta i čitanja svijeta koji nas okružuje.

Od toga vremena u velikom broju slučajeva opći diskurs najvećeg dijela ummeta naslanja se na gomile kojekakvih predaja slabe vjerodostojnosti koje dolaze od "onih sklonih zaboravljanju", "krivotvoritelja", "nezajažljivih pričalica", onih koji su nešto kazali zarad vlastitih ciljeva, ili se naslanja na nevjerodostojna mišljenja koja su nastala kao rezultat pogrešnog tumačenja i razumijevanja sadržaja tekstova izvan njihova konteksta, mada je sami cilj tumača bio doći do istine. U velikom broju slučajeva nevjerodostojne predaje dolaze od poricatelja, nevjernika, onih oholih i onih koji su neprijateljski raspoloženi prema islamu. Slabost i nesposobnost intelektualne elite koja je bila upregnuta u službu vlasti dovela je do toga da se devijantni i usto partikularistički orijentirani diskurs utemeljen na navedenim polazištima predstavlja kao ispravan jadnom muslimanskom puku uronulom u neznanje, siromaštvo i bolest i unesrećenom zastrašivanjem, anarhijom i nepravdom koja je dolazila od strane diktatorske političke elite.

Nije teško bilo uposliti ovaj religijski, prijeteći "diskurs" da služi kako ličnim interesima političke elite, tako i kao opravdanje za sve devijantnosti, bilo da se tiču vjerovanja, mišljenja ili praktičnog življenja. Na taj način, prijeteći vjerski diskurs (*el-hitab el-terhibi ed-dini*) je, uz političko zastrašivanje, pomagao da se duh naroda slomi, da ga se omalovaži i ponizi, uz to, pomagao je da se narod privoli na pokoravanje i tokom cijele povijesti slabio je odlučnost naroda da drži do vlastitih prava i da sudjeluje u odlučivanju o stvarima koje ga se neposredno tiču. Takav diskurs sprečavao je narod da štiti institucije u okviru kojih se čuje njegov glas, da učestvuje u kreiranju politike u okviru vlastite zajednice, da pristaje uz ono što predstavlja duh pravde, solidarnosti i napretka.

Od samoga početka - od početka vladavine Emevija - muslimanski diskurs doživio je devijacije. Čuvene riječi Ebu Zerra el-Gifarija, jednog od perjanica iz Vjerovjesnikove škole, a koje je

kazao utemeljitelju despotske države nisu izrečene bez razloga. Kada je "zapovjednik pravovjernih" Muavija Ibn Ebi Sufjan, govoreći sa minbera o prihodima Zajednice i o zajedničkoj blagajni upotrijebio riječi "Božiji imetak" (*malullah*), on je uvođenjem ovog pojma kanio rezervirati pravo raspolaganja tom imovinom isključivo za sebe, pri čemu se podrazumijevalo da će koristiti mehanizme i modalitete raspodjele koji su vjerom propisani i koji pripadaju vlasti koja se zaogrće u plašt svetosti. Kada je Muavija to kazao ustao je Ebu Zerr, proturiječio mu i ispravio ga u onome što je kazao, oslanjajući se na ispravno poimanje uloge ummeta. Podsjetio je Muaviju da je Allah dao ummetu da raspolaže svojim prihodima i bogatstvima, te da ummet ima pravo tražiti od vladarā da valjano postupaju sa onim što pripada ummetu i da to troše za dobrobit ummeta, shodno definiranim potrebama i odlukama koje su zajednički donesene. Tom prilikom kazao mu je "Ne, to je imetak muslimana! (*mal el-muslimin*)". Ove riječi povijest će zabilježiti i one će uvijek ostati svijetlim primjerom.

Ako imamo na umu ovo što je naprijed kazano, onda nije nikakvo čudo to što je ummet, nakon dugog puta kojim je prošao dospio u stanje dezintegriranosti i nazatka u kakvom ga danas vidimo. Opći pogled ummeta na svijet doživio je devijacije; način i metodologija mišljenja postali su neodgovarajući; u kulturu su dospjele negativne primjese; institucije su posrnule; psihologija svojstvena pripadnicima ummeta je potisnuta. Uz sve to, stalno je prisutan osjećaj gordosti i samohvale, tako da smo danas u prilici vidjeti kako je većina zaodjenuta plaštom egocentričnosti i subjektivizma. S druge strane, očito je odsustvo osjećaja za brigu o integritetu zajednice i solidarnost. Odnos muslimanskog čovjeka prema radu i aktivnom pristupu životu, suštinski posmatrano, je negativan jer ne sadrži dimenziju civilizacijskog napretka, niti sadrži duhovni smisao. To čini muslimansku psihu potrošačkom, sa slabim osjećajem za postizanje napretka koji će koristiti budućim generacijama. Zajednica muslimana, nadalje, postaje poslovično marginalizirana, konzumatorska i nesposobna. To je neveselo stanje, i ono se javlja samo zbog toga što opći kulturni diskurs najvećeg broja članova ummeta trpi anomalije. U osnovi, anomalije u diskursu treba tražiti već u samim djelima iz područja *fikha*, jer je to diskurs koji predstavlja suštinu muslimanske kulture, muslimanskih vjerskih interesovanja i njihov civilizacijski identitet. Međutim, djela iz područja *fikha* obraćaju se muslimanu ne kao članu zajednice, već kao pojedincu. Diskurs tih djela karakterizira odsustvo dimenzije kolektivnog, u njima nema riječi o propisima vezanim za princip donošenja odluka putem dogovaranja (*eš-šura*) niti o propisima vezanim za pravdu, solidarnost, valjano i djelotvorno funkcioniranje javnih institucija. Ispada da se cilj življenja iscrpljuje u činjenju ibadeta čiji duhovni smisao jeste uputiti čovjeka da teži činjenju dobra na ovome svijetu kako bi odgovorio ulozi Božijeg namjesnika na Zemlji i kako bi izvršio povjereni mu emanet. U djelima iz oblasti *fikha* samome životu, izvršavanju emaneta koji je čovjeku kao Božijem namjesniku povjeren na Zemlji, aktivnom pristupu životu i stremljenju ka progresu posvećen je tek onaj dio koji sadrži pravna mišljenja o obligacijama, a sami taj dio imenuje se terminom *el-muamalat* (dosl. načini postupanja prema drugim osobama).

Svaka zajednica u kojoj se mjerila razumijevanja stvari i bit njena identiteta manifestiraju na pogrešan način i u kojoj se potcjenjuje uloga razuma završi u nesuvislosti, slabosti i nazatku. Ne treba se čuditi - to je situacija u kojoj se neizostavno mora naći svaka zajednica u kojoj je način razmišljanja retrogradan i u kojoj javne institucije dožive sunovrat.

Monistički karakter muslimanskog mišljenja, njegova okamenjenost i defektnost, defektnost civilizacijske vizije i nedosljedno korištenje diskurzivnih strategija doveli su do nesposobnosti vladajuće elite, koja već dugo vremena ne uspijeva naći drugi način za saradnju sa svojim političkim oponentima osim politike zastrašivanja i sile, posezanja za bičem i sabljom, i otvaranja vrata zatvora.

Razlog tome nije ništa drugo do nepostojanje vitalne i inovativne intelektualne avangarde koja bi vladajućoj eliti pomogla da razvije nove prikladne vrste odnosa sa opozicijom, da joj pokaže kako će se odnositi prema onima koji misle drugačije i kako će se sučeljavati sa izazovima.

Kada se stegama represivnog političkog diskursa doda represivnost "vjerskog diskursa" oličena u Džehennemu, plamenom ognju, strahotama kabura i Sudnjeg dana koji vjernike očekuju kao kazna za male i velike grijeha, i ako se doda i to da ove kazne na svakom koraku vrebaju vjernike čak i iz riječi koje im se upućuju u djetinjstvu dok ih odgajaju, da kolaju u njihovoj odjeći, u svakom zalogaju i svakom gutljaju, onda će nam biti jasno da je ovakav pristup jedan od najvažnijih uzroka koji duh ummeta čine inertnim, pune ga negativnom energijom, čine ga nemoćnim i nepripremljenim da shvati vlastitu misiju i da je valjano ispunjava. U tome smislu poznati su nam uzroci burnih previranja koja prate ummet, a koja u većini slučajeva predstavljaju afektivne reakcije rezigniranih i ozlojeđenih robova. Čim se jedna takva reakcija pokaže jalovom javi se nova, potaknuta političkom, ideološkom i vjerskom represijom. Tako se odvija povijesna serija sačinjena od burnog reagovanja, neuspjeha i represije. Kriza ummeta se produbljuje a time i nevolje kroz koje prolaze generacije muslimana, energija se uzaludno troši, a misija civilizacijskog napretka i služenja humanosti biva zapostavljena.

Navest ću jedan primjer kako bih na neposredan način predočio kakva konfuzija i defektnost je zadesila *islamski diskurs*. Radi se o jednom islamskom svjetskom kongresu čija tema je bila islamsko jedinstvo. Predavanje je bilo otvoreno za javnost, a sala je bila prepuna. Naznačena tema, kako je izgledalo, nije išla na ruku izlagачu niti joj je on bio dorastao. Prisutni su se počeli dosađivati slušajući površno i nezanimljivo izlaganje. U jednom trenutku izlagач je posve neočekivano i nesmotreno promijenio temu bez jasnog cilja. Počeo je govoriti o smrti pitajući prisutne kako će se sresti sa smrću i govoreći o tome šta očekuje prijestupnike. Situacija je izgledala krajnje zbunjujuće i bila je primjerom pogrešne upotrebe diskursa buđenja svijesti i njegova prometanja u diskurs prijetnje i zastrašivanja. Izlagач je potcijenio intelektualnu kompetentnost slušalaca u jalovom pokušaju da ostvari dominaciju nad publikom u sali. Način na koji se obratio publici i ono što je izložio odavao je utisak da kritičku moć i moć rasuđivanja prisutnih drži defektnom.

Evo još jednog primjera posezanja za ideološkim i vjerskim zastrašivanjem i zloupotrebom simbola i pojmova svetoga. Jedan hatib za vrijeme džume pribjegao je navedenom stilu izražavanja kada je govorio o samom izgledu. Riječ je bilo o puštanju brade, a hatib nije imao mnogo za kazati kako bi prisutnima objasnio gdje je suština u puštanju brade. Pritom nije ni pokušao uvjeriti slušaoce u vrijednost toga čina na lijep i prijemčiv način i kazati, recimo, da to što im on predlaže predstavlja korak ka potpunosti kojoj stremi čista ljudska priroda, jer mu je bilo znano da su većina onih koji su ga slušali bili bez brade i pritom su smatrali da je nositi bradu stvar koja se tiče izgleda, te da je to stvar o kojoj u svakom slučaju postoji razilaženje i različito tumačenje. Međutim, hatib je izgleda smatrao najprilicnijim nametnuti svoje vlastito gledanje i to na način da zaplaši slušaoce. Spomenuto pitanje, koje po karakteru spada u sporedna pitanja, jer se tiče izgleda i spada u red pitanja kakva su način uređenja kose i dotjerivanja u odijevanju, ovaj hatib pretvorio je u pitanje o kome ovisi da li je čovjek vjernik ili nevjernik. Uzeo je sebi za pravo kazati kako svako ko brije bradu neizostavno spada u one koji niječu Sunnet, a onaj koji niječe Sunnet niječe samu vjeru, a onaj ko niječe vjeru po logici stvari je nevjernik.

Jedna od manifestacija nesvjesnog korištenja prijetećeg stila jeste i oštrina naglaska. Ta oštrina može se čuti i osjetiti čak i u načinu na koji neki imami uče *Kur'an*. Naročito je to uočljivo kada su posrijedi ajete koji sadrže prijetnju. Takvi ponavljaju ove ajete kao da na neki način žele sadržaj ajeta vjerodostojnije prenijeti, naglašavajući prijetnju i zastrašivanje. Ti učači, ustvari,

ponašaju se tako kao da je upravo u njima utjelovljena božanstvenost i da su oni ti koji klanjačima što klanjaju iza njih upućuju riječi koje uče. Ovakvi imami odnosno učaci *Kur'ana* zaboravljaju da su to Božije riječi koje je On uputio čovjeku, bilo da je taj čovjek učaj *Kur'ana*, ili onaj ko sluša učenje *Kur'ana*, bilo da je imam koji predvodi džemat ili neko ko klanja iza imama. Svi moraju učiti te riječi, razmišljati o njima, pomno i skrušeno ih slušati i cijelim bićem ih osjećati. Niko ne može biti izuzet iz toga. Štaviše, sami imami i učaci *Kur'ana* moraju, prije nego drugi, osjećati da su te riječi upućene njima. Valjan pristup pozivanju u vjeru i opominjanju drugih podrazumijeva da se onaj ko poziva u vjeru i druge opominje osjeća kao da poziva u vjeru i opominje sebe samoga, prije nego bilo koga drugoga. Tada će njegove riječi ostaviti kod drugih traga. Oni kojima se obraća osjetit će ljubav prema vjeri i javit će se zajednički osjećaj za činjenje dobra.

Ključni problem je to što i danas ustrajavaju obrasci mišljenja koji dopuštaju jedan ovakav *diskurs* koji se proteže i na polje obrazovanja. Tekstovi *Kur'ana* i *Sunneta* upotrebljavaju se nasumično i pritom se skriva iza njihove svetosti. Istovremeno, ne oslanja se na znanstvenu analizu i široko postavljenu metodologiju koja podrazumijeva traganje za komplementarnošću različitih izvora znanja. A tek takav pristup omogućava da se pojme svi aspekti određenog pitanja u stvarnom životu pojedinca i zajednice, da se definiraju prioriteta i mjesta gdje je došlo do zamjene prioriteta.

Pristup koji počiva na zastrašivanju karakterizira odsustvo valjanog i djelotvornog načina stjecanja znanja, potom odsustvo ljubavi, uljudnosti i mudrog postupanja. Takav pristup ne poznaje lijepu riječ koja zbližava srca i neće roditi svjesne i zrele pojedince niti zajednicu koja je kadra odgovoriti na pitanja što se pred nju postavlja.

Kako se odgoj i obrazovanje na polju vjere i kulture odvijaju kroz ovakav diskurs, onda je jasno zašto je utjecaj vjerskog obrazovanja na opće stanje ummeta – kao što se da vidjeti – slab i nije posve afirmirajući. To se jasno može provjeriti i uočiti u činjenici da je odaziv pripadnika ummeta uputama i obraćanjima vjerskoga sadržaja slab. Isto se da osjetiti i u emocionalnoj nenaklonjenosti i nekoj vrsti nevoljkog odnosa djece prema ovoj vrsti znanja i načinima na koje se ono nudi. U prvom slučaju uzrok je činjenica da način na koji se vjersko znanje prezentira djeci dok prolaze kroz osjetljivi period formiranja njihove ličnosti ne usaduje svijest o tome da je čovjek Božiji namjesnik na Zemlji koji treba da radi za dobro i napredak na njoj, u drugom slučaju uzrok je činjenica da u formiranju ličnosti kod muslimanskog djeteta i njegovog odgajanja izostaju nastojanja da se odgoju i obrazovanju djece pristupi sa ljubavlju, zadovoljstvom i plemenitošću. Kada je riječ o ovom pitanju, dovoljno će biti da ukážemo na to kako je Vjerovjesnik, s.a.v.s., bio uspješan i kao otac i kao djed i kao odgajatelj. On nikada nije udario dijete, jer bio je krajnje blag i ljubazan prema djeci. On je razumijevao dječiju prirodu; znao je kako se odnositi prema djetetu u različitim stadijima uzrasta; znao je koji način obraćanja je prikladan dječijim intelektualnim sposobnostima. Zbog toga on nije imao potrebe da u svom savjesnom i djelotvornom načinu odgajanja natjera ijedno dijete da pusti suzu ili da ga na bilo koji način kazni.

Prisjetimo se kako se Vjerovjesnik, s.a.v.s., obraćao Abdullahu ibn Abbasu koji je bio dijete, ne koristeći se pritom riječima prijetnje, zastrašivanja ili korenja. Obraćao mu se riječima osobe koja se oslanja na Allaha, dž., š., i duboko vjeruje u Njega. Kada se čovjek obraća Allahu s ljubavlju i oslanjajući se na Njega, On će ga čuvati i štiti. Kada čovjek postupa smjerno i biva predat vjeri, ništa mu neće moći nauditi, ako Allah drukčije ne odredi. Vjerovjesnik, s.a.v.s., nije se obraćao djetetu na isti način na koji se obraćao odrasloj osobi. Odrasla osoba očekuje da joj se obraća riječima koje sadrže racionalna mjerila, na osnovu kojih odrastao čovjek prosuđuje o postupcima o odnosu između uzroka i posljedica. Odrasla osoba želi da racionalno pojmi pa tek onda da se osloni na Allaha.

Evo jednog od slučajeva koji govore o blagosti u Vjerovjesnikovom pristupu osobama u fazi razvoja i sazrijevanja, te o činjenici da je on imao razumijevanja za stanja kroz koja osobe u toj životnoj fazi prolaze. Jedan mladić koji je bio u pubertetskom dobu nije mogao spavati usljed snažnih polnih nagona koje je osjećao, a još uvijek se nije mogao oženiti. Došao je kod Vjerovjesnika, s.a.v.s., i zatražio da mu dozvoli da čini blud. Resulullah, s.a.v.s., je smirio galamu koju su prisutni podigli zbog toga što se mladić tako nepristojno obratio Poslaniku, s.a.v.s., zamolio je da mu naprave mjesta i sjeo je pored toga mladića blago mu se obraćajući. Poslanik, s.a.v.s., nije zaprijetio mladiću niti mu je kazao da je nešto takvo haram i da će završiti u Džehennemu, jer mladić nije ni došao da sa raspita o tome kakav je propis u vezi sa navedenim. Sam propis bio mu je jasan, jer je mladić bio upućen u vjeru. On je ustvari došao da traži dopušten izlaz iz onoga što ga je mučilo. Jasno je da samo poznavanje propisa nije odagnalo od njega ono što ga je proganjalo i danju i noću. On se počeo plašiti za sebe, bojao se da će u trenucima kada ga nadvlada to što mu se događalo navesti da zaboravi na strah od kazne. Vjerovjesnik, s.a.v.s., koji je imao sposobnost da pronikne u ljudsku prirodu shvatio je šta se dešava u dubini duše toga mladića i odlučio je da ga nauči kako će sam sebe zaštititi i kako će pobuditi njegovu savjest. Uradio je to tako što je raspirio u njemu ćudorednost, dostojanstvo i čast. Pitao ga je da li bi volio da neko učini blud sa njegovom majkom? Mladić je s gnušanjem odgovorio da ne bi, a onda ga je Vjerovjesnik, s.a.v.s., upitao da li bi želio da neko učini blud sa njegovom sestrom? Mladić je isto odgovorio, a onda ga je Vjerovjesnik, s.a.v.s., upitao da li bi to želio svojim tetkama. Mladić je kazao da odbija takav gnusan i sramotan čin. Na taj način Vjerovjesnik, s.a.v.s., skrenuo je mladiću pogled na nešto što mora biti osobinom čestite osobe: ne može se željeti drugome ono što se ne želi sebi samome. Obratio mu se sa puno ljubavi i pokazao razumijevanje za njegove unutrašnje nevolje: pojasnio mu je da su sve žene nečije majke, sestre i tetke i proučio je dovu za mladića. Sve ovo mladiću je dalo duhovnu snagu i zaustavilo ga u činjenju grijeha.

Iz naprijed kazanog jasno je kako su *islamski diskurs* i islamsko mišljenje patili i još uvijek pate zbog postojanja epistemološkog jaza između upućivanja u vjeru na jednoj, te humanističkih i prirodoslovnih znanosti na drugoj strani. To je dovelo do intelektualne nemoći i deformacija u muslimanskom diskursu, pogledu na svijet i u kulturi, kao i do zatamljivanja pokretačke snage i osviještenosti kod muslimana. Na taj način muslimanski čovjek gubi osjećaj da je civilizacija nešto što se ostavlja u naslijeđe budućim generacijama a ummet postaje skupinom nemoćnih, konzumatorskih naroda koji su marginalizirani na polju djelovanja, stvaranja i napretka.

Kur'anska sveobuhvatna vizija ključ je rješenja

Stanje kakvo smo opisali pokazuje da *savremeni muslimanski diskurs* u suštini nije prevladao krizu koja se ogleda u konfuznosti vizije i konfuznosti pristupa ideologijskom i civilizacijskom stasavanju. Sama vizija morala bi se prije svega napajati na prvom izvoru, a to je *Kur'an* plemeniti, čije poruke se protežu na svako vrijeme i mjesto. On je taj koji nudi sveobuhvatnu životnu viziju ljudskome rodu, od vremena kada je Allah, dž. š., stvorio čovjeka pa do kraja života na ovome svijetu. Istovremeno, ta vizija ne bi smjela biti oprečna vjerovjesničkom diskursu, u smislu u kojem on predstavlja konkretnu primjenu kur'anske vizije u vremenu u kome je vjerovjesnik živio, odnosno u uvjetima koji su bili karakteristični za vrijeme i prostor u kojima je živio. Islamsko mišljenje također mora prevazići pitanja kojima su bile obavljene prve generacije muslimana, a koja su se javila pod utjecajem mitologije i metafizike iznikle u okrilju davno iščezle helenske civilizacije, odnosno pod

utjecajem predanja iz jevrejske tradicije (*israilijjat*), kao i predanja iz tradicija drugih naroda koji su ušli u zajednicu islama donoseći sa sobom obilje plemenske i etničke zagriženosti te različita tradicionalna vjerovanja, što je, sve skupa, ostavilo snažan negativan trag – kako se da vidjeti – u mišljenju i praksi ummeta, a to se, dakako, odražava na način na sveobuhvatnost islamske vizije.

Muslimanski intelektualci moraju obratiti pažnju na prirodu islamskog vjerskog, kulturnog i civilizacijskog svjetonazora, kao i na prirodu drugih svjetonazora, kako im se ne bi ponovo desilo da tapkaju ili da se besciljno kreću, nasumično se povodeći za ovim ili onim. Cijenu takvog postupanja u prošlosti platili smo u vezi sa helenskom civilizacijom. Istu cijenu plaćamo i danas. Ovaj put zbog naše zaslijepljenosti pred materijalnim dometima savremene Zapadne materijalističke civilizacije - dometima što stoje nasuprot ishodištima civilizacije koja je okrenuta duhovnom napretku u svjetlu čovjekova namjesništva na Zemlji. Ovome treba pridodati da mi usljed naših vjerskih, ideoloških i drugih slabosti koje su postale dijelom naše psihe više od dva stoljeća stojimo pred Zapadnom civilizacijom kao nedorasli učenici i intelektualna sirotinja.

Na nama je da u mišljenju prevaziđemo sve primjese koje su dospjele u *islamski diskurs*, a koje odudaraju od toga diskursa, a isto tako i da odagnamo nemoć – koja se često javlja – u pogledu ustanovljavanja odgovarajuće metodologije i poimanja dimenzije vremena i mjesta u stasavanju narodā i izgradnji društava i civilizacija.

Na nama je da oživimo islamski pogled na svijet i civilizaciju, koji je prožet vjerovanjem u Božije jedinstvo (*et-tevhid*), sviješću o tome da je čovjek Božiji namjesnik na Zemlji, sviješću o povezanosti uzroka i posljedica, i sviješću o civilizacijskom napretku kao postizanju onoga što je dobro. Na taj način u muslimanima će se iznova javiti motiviranost da se nađu na čelu civilizacijskog napretka i da se predaju uzvišenoj misiji humanosti, načinu razmišljanja koji počiva na vjeri u jednoga Boga i razvijanju kulture koja je oslobođena bolesti pristrasnosti i zanesenosti vlastitim, te bolesti bilo koje vrste opsjenarstva i mitomanije. Zajedno sa navedenim javit će se i motiviranost da se muslimansko društvo uredi na način da se odbaci upotreba vjere i svetoga za ciljeve koji pripadaju moćnicima i onima koji su na vlasti, a da bi se na taj način stvorili temelji za izgradnju islamskog načina vladanja koji počiva na principu dogovaranja (*eš-šura*), te da bi muslimani postali svjesni principa bratstva, pravde, samilosti i mira i počeli vjerovati u te principe.

Kur'an časni, odnosno riječi Božije poruke upućene čovjeku, za koje se Uzvišeni obavezao da će ih čuvati, zasnaga će pred nama stajati kao prvi i najobuhvatniji izvor na osnovu kojega treba graditi sveobuhvatnu islamsku viziju svijeta. Tome se izvoru treba vraćati uvijek i iz njega crpiti nadahnuće za pristupe, načine vrednovanja i razumijevanja stvari koje onda treba primjenjivati uz razumijevanje i znanje u izgradnji našeg života, zajednice i civilizacije. Pri tome se u izgradnji zajednice trebamo rukovoditi modalitetima koji su bili primjenjivani u vrijeme Vjerovjesnika, te načinima na koji su ti modaliteti korespondirali sa vremenom i mjestom, a koji su od beduinskih arabljanskih plemena stvorili zajednicu što je postala nosiocem misije ispravnog puta, svjetla i misije i zajednicu koja je udahnula novu snagu civilizaciji. Pred tom zajednicom otvorili su se horizonti znanja i poimanja svijeta u duhu vjere u jednoga Boga. Nažalost, savremena civilizacija ne inspirira se uzvišenim principima na kojima počiva humana islamska civilizacija, u osnovi kojih stoji princip „snaga je tamo gdje je pravda“, a koji je opet naslonjen na univerzalni princip koji kaže da je Bog jedan. Ona ne polazi od toga da je čovjek Božiji namjesnik na Zemlji, da je njegova misija stremljenje ka univerzalnom dobru koje počiva na principima pravde, dobročinstva, samilosti, bratstva i mira.

Sve od čega pati savremena materijalistička i agresivna civilizacija koja je uvela krv i nasilje u svijet dešava se zbog toga što polazi iz smjera koji je suprotan naprijed spomenutom islamskom principu, što će reći da polazi od principa „pravda je tamo gdje je snaga“. To je zakon sile i hegemonije koji vlada u životinjskom svijetu i koji nema bilo kakve veze sa svijetom duha. On se javlja u ruhu nacionalističkih ideologija i politika koje počivaju na sili i želji za podjarmljivanjem i izrabljivanjem drugih i drugačijih. Treba ovdje navesti i raspad porodice i pojavu moralne dekadencije u društvima u kojima vlada materijalistička ideologija, jer u takvom svijetu nema prostora za traženje moralnih i porodičnih vrijednosti.

Ako pažljivo razmotrimo o čemu govori *Kur'an* vidjet ćemo da postoji podudarnost između istinske ljudske prirode i vizije kakvu čovjeku nudi *Kur'an* a kroz koju mu želi pokazati gdje treba upraviti vlastita nastojanja, kuda treba ići i kako će ostvariti uzvišene ciljeve kojima stremi istinska ljudska priroda (*el-fitra*). *Kur'an* podržava snage dobra u čovjeku i u njegovom biću snaži motivaciju za rad, ulaganje truda, izgradnju, bogaćenje i oplemenjivanje humanih i civilizacijskih vrijednosti. Čovjek je, kako se da vidjeti, po samoj svojoj istinskoj prirodi predodređen da bude Božijim namjesnikom na Zemlji. Allah mu je dao Zemlju na raspolaganje i potčinio ju je njegovim potrebama, a samome čovjeku podario je sposobnosti pomoću kojih će živjeti na Zemlji: um, sluh, vid, govor, sposobnost komuniciranja... Čovjeku je dat emanet upravljanja Zemljom, data mu je sloboda volje i izbora i potčinjena su mu sva dobra na Zemlji, koja može koristiti za hranu, uživanje i ukras. Na čovjeku je da u raspolaganju onim što mu je dato na raspolaganje slijedi pravdu, milost, mir, zakon duha, put Milostivog, a sve to u skladu sa principom „snaga je tamo gdje je pravda“, te da se kloni nasilja i nereda i ne slijedi zakon jačega u kome važi princip „pravda je tamo gdje je snaga“, jer to je „put šejtanov“.

Ovo je svrha stvaranja čovjeka, o kojoj nas uči *Kur'an*. Djetinjstvo čovječanstva počelo je tako što se čovjek našao u situaciji da nije znao kako će skriti zločin koji je učinio prema svome bratu. Nije znao kako će ga sahraniti? Čovječanstvo je na početku ličilo tek rođenom djetetu koje ne zna ništa, a onda je stasavajući učilo. Ljudski rod doživio je napredak kroz duge vijekove i generacije. Za to vrijeme način na koji ljudi žive na Zemlji se promijenio. *Kur'an* kazuje: *On vas od Zemlje stvara i daje da živite na njoj.*² Čovjek je postao kadrin putovati kosmosom i vršiti ispitivanja na drugim nebeskim tijelima; pridružio se pticama u vazduhu i ribama u moru. Samo Allah, dž.š., zna dokle će stići tehnološki napredak i gdje su horizonti budućnosti nauke i spoznaje.

Ljudski rod nalik je ljudskoj jedinki. Kada bi neka osoba ostvarila sve što se može ostvariti tada bi smisao njenog postojanja nestao. Na isti način, sa prestankom mogućnosti civilizacijskog napredovanja ljudskoga roda i sam ljudski rod prestao bi postojati, a to *Kur'an* opisuje slijedećim riječima: *Pa kad se Zemlja ukrasi svojim ruhom i okiti i kad stanovnici njezini pomisle da su oni toga gospodari, dođe zapovijed Naša, noću ili danju, i Mi to pokosimo, kao da prije ničega nije bilo. Eto, tako Mi potanko izlažemo dokaze narodu koji hoće da razmisli.*³

Radi toga čovječanstvo treba da stremi svijetu duha i neprolaznih vrijednosti: *One koji čine dobra djela čeka nagrada, i više od toga! Lica njihova neće tama i sjeta prekrivati; oni će stanovnici dženneta biti, u njemu će vječno boraviti.*⁴ *I da bi najljepšom nagradom nagradio one koji čine dobro.*⁵ *I*

---

² Hud: 61.

³ Junus, 24.

⁴ Junus, 26.

⁵ En-Nedžm, 31.

dobro činite; Allah zaista voli one koji dobra djela čine.⁶ I Allah im je dao nagradu na ovom svijetu, a na onom svijetu daće im nagradu veću nego su zaslužili, - a Allah voli one koji dobra djela čine.⁷ I, doista, nagradit ćemo ih boljom nagradom nego što su zaslužili.⁸

Onaj ko bude uradio koliko trun dobra – vidjet će ga, a onaj ko bude uradio koliko trun zla – vidjet će ga.⁹ Vjerovjesnik, s.a.v.s., kaže: „Ako nastupi Sudnji dan a neko od vas u ruci bude imao sadnicu ako može neka je zasadi“.¹⁰

Ljudskoj prirodi urođeno je da radi, da stvara, da kultivira i obogaćuje, urođeno joj je i da uživa u dobrima na Zemlji, kao i to da ne čini nered, da ne zloupotrebljava dobra te da se ne ponaša rasipnički. *Kur'an* otkriva čovjeku tajne vezane za to, kako bi u čovjeku podstakao volju da radi, da privređuje, da unapređuje ono što ima na raspolaganju i da na ispravan način uživa u tome. U svemu tome čovjek se treba kretati ispravnim putem, nastojeći da postupa u skladu sa izvornom prirodom koju mu je Allah, dž.š., podario kao i da nastoji ispuniti misiju Božijega namjesnika na Zemlji. Na taj način duše dobra oslobodit će se onoga što im ne dolikuje i na dolično mjesto u svijetu duhovnog bit će dovedene, a duše u kojima vladaju stvarna i namjeravana iskvarenost i zlo bit će tamo gdje zaslužuju. Tá, dragocjenim stvarima uvijek se prilazi sa poštovanjem i cijeni ih se, a otpatke i smeće nema se gdje do li na smetlište, kako ne bi smetnju činili dušama čistim i vonjem ih svojim uznemiravali. Nikada drukčije neće ni biti.

Islamsko vjerovanje i vizija svijeta i civilizacije, kakvim ih donosi *Kur'an*, ne predstavljaju stvar puke navike, proizvoljnosti niti nečega što je predmetom dogovora, već predstavljaju realiziranje same svrhe nepatvorene prirode koju je Bog darovao čovjeku i realiziranje smisla ljudske egzistencije. To vjerovanje i ta vizija svijeta i civilizacije upravljaju čovjekova htijenja ka ispravnoj akciji, stvaranju, korištenju i civilizacijskom oplemenjivanju postavljajući pred čovjeka uvjet da pritom bude okrenut istini, i da se rukovodi zakonom dobra, pravednosti, dobročinstva i temeljitosti. Na taj način čovjek se odaziva poticajima svjetla i duha (*er-ruh*) koji su pohranjeni u čistu prirodu koju mu je Bog podario. *Kur'an* kaže: *Zato ne slijedite strasti – kako ne biste bili nepravedni!*¹¹ *I kada ljudima sudite pravično sudite!*¹² *...budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka*¹³ *... i kada govorite, da krivo ne govorite, pa makar se ticalo i srodnika*¹⁴ *O vjernici, dužnosti prema Allahu izvršavajte, i pravedno svjedočite! Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite!*¹⁵ *Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje.*¹⁶

Ako su bilo koje djelo, trud, korištenje, stvaranje olakšica, privođenje namjeni učinjeni zarad postizanja sveopćeg dobra, pravde i boljitka i ukoliko predstavljaju ostvarenje dobra, ljubavi prema istini, pravdi, milosti i spasu kojima teži istinska priroda to onda pripada istinskim osobinama

---

⁶ El-Bekare, 195.

⁷ Alu Imran, 148.

⁸ En-Nahl, 97.

⁹ Ez-Zilzal, 7-8.

¹⁰ Ovaj hadis bilježi Muslim.

¹¹ En-Nisa, 135.

¹² En-Nisa, 58.

¹³ En-Nisa, 135.

¹⁴ El-En'am, 152.

¹⁵ El-Ma'ide, 8.

¹⁶ En-Nahl, 90.

vjernika. Vjernici teže postići takve osobine i kroz njih ostvaruju svoju ličnost, oni nastoje postići plodove tih osobina i uživati u njima na ovome svijetu, i žele da ih takve osobine prate u svijetu vječnosti "neuprljane" zemnim prahom. *Reci: 'Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?'* *Reci: 'Ona su za vjernike na ovom svijetu, na onom svijetu su samo za njih.'* *Eto, tako Mi podrobno izlažemo dokaze ljudima koji znaju.*¹⁷ *Svaki put kada im se iz njih da kakav plod, oni će reći: 'Ovo smo i prije jeli', - a biće im davani samo njima slični. U njima će čiste žene imati, i u njima će vječno boraviti.*¹⁸

Islamska vizija svijeta temelji se na vjerovanju u Božije jedinstvo, poimanju čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji i na predanosti izgradnji humane civilizacije. Ta vizija stvara prostor za realiziranje istinske ljudske prirode. Ona ničim ne negira tu prirodu, ona zove radu, afirmira stalno nastojanje i hod naprijed, pregalački, iskreno i smisleno. Cilj je uvijek otvarati put ka dobru i onome što je bolje od postojećeg (*al-islam*). To je ono čemu teži ljudska priroda i u čemu se istinski ostvaruje ljudska ličnost. *Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti...*¹⁹ Pod dobrim djelima podrazumijevaju se dozvoljena djela koja se valjano rade, koja imaju za cilj učiniti život bogatijim i lakšim i koja teže onome onome što je bolje i što predstavlja napredak, a ne samo djela ibadeta, kakva su, recimo, učenje *Kur'ana*, namaz i post. Ova posljednja jesu, pouzdano znamo, ibadet, uputa i putokaz ka činjenju dobrih djela.²⁰ Ona su u neku ruku kao knjiga uputstva koja kazuje kako se sastavljaju dijelovi nekoga stroja. Čitanje samoga uputstva je nedjelotvorno sve dok se sam stroj ne sastavi, ne pokrene i ne počne se proizvoditi pomoću njega. U tome smislu "mnogo je onih koji poste, a od posta imaju samo glad i mnogo je onih koji klanjaju noćni namaz, a od toga imaju samo bdijenje".²¹ *Namaz, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno.*²² *Teško li se nekim klanjačima, onima koji namaz svoj zaboravno i nehajno*

---

¹⁷ El-A'raf, 32.

¹⁸ El-Bekare, 25.

¹⁹ En-Nur, 55.

²⁰ Navedeni ajet – ako općenito posmatramo njegov smisao – propisuje uvjete koje čovjek mora ispuniti ako želi valjano vršiti ulogu Božijeg namjesnika na Zemlji, te ukoliko želi biti sposoban i snažan, imati vodeću ulogu, graditi državu i postizati civilizacijski napredak na ovome svijetu. Isto tako, da bi narodi i zajednice mogli imati vodeću ulogu neophodan segment im je vjera, a to je – općenito posmatrano – segment koji im daje viziju, samopouzdanje, jasan cilj i privrženost tome cilju. Ali samo vjerovanje, odnosno sama vizija, nije dovoljna sve dok ne bude vizijom koja vodi radu i djelovanju. Vizija i predanost radu opet nisu dovoljni ukoliko nisu u skladu sa pristupom koji je racionalan i koji je u skladu sa prirodnim zakonitostima, pristupom koji usmjerava djelo tako da daje željene plodove, one koji su u skladu sa božanskim naumom. Dakle, radi se o dobrom djelu u realnom smislu. Ne bi bilo dovoljno da čovjek kada želi pronaći vodu jednostavno iskopa rupu u zemlji a da pritom ne zna ništa o tome na kojim je mjestima moguće pronaći vodu. Želja da se voda pronađe i kopanje rupe u zemlji neće koristiti ukoliko se prethodno na osnovu znanja i ranijih iskustava ne utvrdi na kojem mjestu treba kopati. To je jednostavno Božiji zakon, a Božiji zakon se nikada ne mijenja. Rečeno se odnosi na čovjekovu ulogu Božijeg namjesnika na Zemlji, na moć i vođstvo u općem smislu, što će reći da nadmoć, namjesništvo i mogućnosti pripadaju onima kod kojih se nađu navedeni uvjeti. U duhovnom svijetu, djelo i valjanost djela vezuju se za namjere i za ispravnost vjerovanja. No, ne može se kao opštevažeće uzeti to da su važni samo vjerovanje i utjecaj vjerovanja na čovjekovu ličnost, jer svijet duhovnog vezan je i za "pitanje povjerenog emaneta" i "slobodu izbora". Ako se neko djelo čini kao izraz vjere u Allaha, dž.š., ljubavi i pokornosti prema Njemu, s namjerom da se obezbijedi korist za Njegova stvorenja, onda vjernik ima za to nagradu i na budućem svijetu. Ukoliko to nije slučaj, onda je to djelo kakvo čine mnogobošci, oni koji niječu Allaha i oni koji se ohole, a čovjek će plodove toga djela uživati samo na ovome svijetu, na budućem svijetu neće mu slijediti bilo kakva nagrada. U tom smislu, kada se vjernik trudi i ispravno uradi, pripadaju mu dvije nagrade: nagrada za plodove djela na ovome svijetu i nagrada za ispravan nijet na budućem svijetu, a kada se trudi i pogriješi i tada ima nagradu na budućem svijetu.

²¹ Ovo je hadis. Bilježi ga Ibn Madždže.

²² El-Ankebut, 45.

klanjaju, koji se samo tako pokazuju i dobročinstvo sprečavaju.²³ Ne objavljujemo Kur'an da se mučiš, već da bude pouka onome ko se boji.²⁴ Mi ti objavljujemo Knjigu zbog svih ljudi – samu istinu; onaj ko bude išao pravim putem – sebi će koristiti, a onaj ko bude išao stranputicom – sebi će nauditi, ti nisi njima tutor.²⁵ Ova knjiga, u koju nema nikakve sumnje, uputstvo je svima onima koji se budu Allaha bojali.²⁶ I da vas očisti i da vas Knjizi i Mudrosti pouči.²⁷ Od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna.²⁸ A oni koji se čvrsto drže Knjige i koji obavljaju namaz – pa, Mi doista nećemo dopustiti da propadne nagrada onima koji čine dobra djela.²⁹

Iz navedenih se ajeta da razabrati kako samo vjerovanje i iskrena namjera nisu dovoljni da bi se na ovome svijetu ostvarila sposobnost, snaga i vođstvo. To se dešava tek onda kada vjerovanje i iskrene namjere prerastu u stvarna djela, uz uvjet da to budu dopuštena djela koja su u skladu sa božanskim zakonom - zakonom koji propisuje kako se treba ponašati u svijetu i na koji način treba koristiti ovosvjetska dobra. Upravo zato je i određeno da onaj ko se se trudi da nešto uradi, pa pritom uradi pogrešno zaslužuje jednu nagradu, a to je nagrada za iskrenu namjeru i vjerovanje koju će dobiti na budućem svijetu. A onaj ko se trudi da nešto uradi pa pritom uspije to uraditi ispravno, takvome pripadaju dvije nagrade: nagrada koja se ogleda u uživanju u plodovima onoga što je uradio na ovome svijetu i nagrada za iskrenu namjeru i vjerovanje koju će dobiti na budućem svijetu, jer činjenje dobrog djela predstavlja izvršavanje emaneta čovjekova namjesništva na Zemlji.

Stanje podijeljenosti, nazatka i marginalizacije u kojem su se našli muslimani može se objasniti samo činjenicom da je došlo do izvitoperenja muslimanskog diskursa, pogleda na svijet, pristupa u rješavanju pitanja, zatim izvitoperenja kulturnih obrazaca, do urušavanja muslimanskog bića, urušavanja institucija i gubljenja osjećaja odgovornosti i one dimenzije koja bi trebala u današnjem vremenu predstavljati osobenost muslimana. Pobrojano je dovelo do toga da su muslimani – kao što možemo vidjeti – izgubili pokretačku životnu snagu, koja bi ih pokretala na izgradnju humane civilizacije, onakve kakvu je Allah položio u iskonsku ljudsku prirodu i koju je učinio ciljem kome teži iskonska ljudska priroda.

Posve izvjesno, devijacije, natruhe i površnost u muslimanskom diskursu neizostavno su morale dovesti muslimane u stanje slabosti, podijeljenosti, snishodljivosti i zbunjenosti u kojem se upravo nalaze. Jedan od pokazatelja bolesti na ideološkom, intelektualnom i odgojnom polju koji zbunjuje svakoga ko umije razmišljati, a koji – taj pokazatelj – se odnosi na samu psihologiju muslimanskog čovjeka čije probleme bi trebao riješiti upravo široko shvaćeni *islamski diskurs* ogleda se u proturječnosti koja pokazuje dubinu ponora u koji je zapala psihološka i emocionalna izvitoperenost koja je zadesila muslimane. Sve to je, opet, posljedica neadekvatnog posezanja za diskurzivnim oblicima, pretjeranog korištenja forme zastrašivanja i zloupotrebe svetoga.

Poznato nam je da se muslimanski čovjek cijelo vrijeme muslimanske nazadnosti i dekadencije bojao Allaha, dž.š. i da je o Njemu razmišljao uvijek kao o Onome koji vidi sve što čovjek javno ili tajno učini. A onaj kojim vlada strah nije u stanju voljeti. On se ustvari udaljava i postaje usamljen i radi najmanje što može. Upravo zato nalazimo da današnji muslimanski čovjek jedva da zna za osjećaj ljubavi prema Allahu, dž.š., što nikako nije u skladu sa riječima Uzvišenoga

---

²³ El-Ma'un, 4-7.

²⁴ Ta ha, 2-3.

²⁵ Ez-Zumer, 41.

²⁶ El-Bekare, 2

²⁷ El-Bekare, 151.

²⁸ El-Maide, 15.

²⁹ El-A'raf, 170.

koji kaže: *Oni koji vjeruju najviše vole Allaha*;³⁰ niti je u skladu sa riječima Vjerovjesnika, s.a.v.s., koji kaže: "Niko od vas neće biti vjernikom sve dok mu Allah i vjerovjesnik Njegov ne budu bili draži od svega drugoga",³¹ osim ako ne želimo kazati kako *vjernici* u kur'anskom smislu više i ne postoje u ovom vremenu. No, to bi svakako predstavljalo pogrešno razumijevanje problematike o kojoj je riječ. Sve upućuje na to da muslimani imaju problem u pogledu načina promišljanja stvari. Oni moraju proniknuti u problem o kome govorimo, razdriješiti čvor toga problema kako bi pronašli sebe i ispoljili ono što predstavlja njihovu osobenost, na način kako bi to zaista željeli.

Činjenica je da su muslimani vjernici i da su to ljudi koji osjećaju ljubav prema Allahu, jer musliman – i onda kada toga nije svjestan – voli Allaha jer voli dobro, istinu, milost, mir – jer to su Allahova svojstva. Isto tako, musliman prezire zlo, neistinu, nepravdu i nasilje – a to su šejtanova svojstva. Ipak, muslimani su, zbog činjenice da se u *islamski diskurs* umiješala praksa prijetnje i zastrašivanja ostali bez vizije, bez kompasa i geografske karte, tako da više ne poznaju sami sebe, niti znaju put kojim trebaju ići, jer aktuelni *islamski diskurs* više ne pravi razliku između vjernika, na jednoj i prkosnih nevjernika, na drugoj strani, pa usljed toga, kada se slušaju vazovi ispada kako su upravo muslimani "oni koji najviše zanemaruju vjeru, koji najviše griješe, koji su najnepokorniji i koji najviše nered na Zemlji čine"!!! Veoma se često ovakve riječi upućuju vjernicima, i to mladima i djeci prije nego starijima. A ovakve i slične stvari izraz su neznanja i posezanja za pogrešnom diskurzivnom strategijom. Radi se o negativnoj upotrebi vjere i svetoga.

Zastrašivačka praksa dovela je do formiranja robovske psihologije kod muslimana. To je psihologija koja se odlikuje naglašenim individualizmom, negativističkim odnosom prema stvarnosti i posvemašnjim strahom. Ona dovodi muslimane u stanje potčinjenosti, čini njihov pristup životu defektnim, marginalizira ih i odvodi ih – kao što možemo vidjeti – na začelje kolone sposobnosti, moći i respektabilnosti.

Moramo biti posve sigurni da je muslimansko biće humano i da musliman posjeduje predisponiranost za činjenje dobra, što će ispoljiti ako mu se pristupa na valjan način, jer musliman voli dobro, istinu, pravdu, milost i mir – a to su svojstva Allahova i na taj način u suštini on istinski voli Allaha i onda kada toga nije svjestan. Musliman mrzi zlo, nepravdu, nasilje, neprijateljstvo, što će reći da u suštini mrzi šejtana i njegov put i onda kada toga nije svjestan.

Uzvišeni Allah zna za borbu koja se u ljudskoj prirodi odvija između svjetla duha i tame ilovače. On oprašta i milostiv je prema onome ko Njega voli i ko Njemu ide. Prima pokajanje i briše grijehe, dobro djelo višestruko mu broji i raduje se onome koji se vrati Njemu onako kao što se čovjek raduje kada u pustinji izgubi devu na kojoj je natovarena njegova hrana i voda pa je poslije pronađe. "Tako mi Onoga u čijoj ruci je Muhammedova duša (ili: Tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša) kada vi ne biste griješili, Allah, uzvišen neka je, doveo bi neki novi narod koji bi griješio i potom tražio oprost za grijehe, pa bi im On opraštao".³²

Ukoliko nam je jasno u čemu se ogleda suština muslimanskog bića i smisao njegova života, te ukoliko je diskurs koji je namijenjen muslimanu protkan blagošću, ljubavlju, prosvjećivanjem i olakšavanjem, onda će musliman biti spreman prihvatiti takav diskurs; uložiti trud; nastojat će stvari učiniti boljima; ono što radi radit će na najbolji način i bit će okrenut onome što predstavlja napredak. Svoju ličnost ostvarit će u skladu sa iskonskom prirodom koju mu je podario Allah, dž.š.; nastojat će postići zadovoljstvo Onoga koga voli, a Njegove srdžbe plašit će se na način na koji se plaši nekoga prema kome se osjeća ljubav. To je pozitívni strah koji će ga približavati Allahu a ne

³⁰ El-Bekare, 165.

³¹ Bilježi Ahmed.

³² Hadis bilježi Ahmed.

udaljavati od Njega. To nije strah koji čovjeka odvodi u beznadežnost, strah koji ga udaljava od njegova Gospodara i njegove vjere i koji ubija u njemu poticaj za radom i civilizacijskim napretkom, jer poslije takvog straha čovjek postaje egoističan, individualist koji mari samo za vlastite ciljeve, a od sebe daje potaknut negativnim, egoističnim razlozima, a ne pozitivnom željom za davanje doprinosa putem čega bi ostvario svoju ličnost – dakle, ne putem interakcije, izgradnje, oslanjanja na druge i pomaganja drugima. Kada toga nema, musliman u stvarnosti ostaje marginalizirani mrtvac u odjeći živog čovjeka.

Žalosno je to da usljed posvemašnjeg prisustva zamjene diskurzivnih postupaka u okviru muslimanskoga diskursa i usljed smetenosti muslimanske svijesti imamo to da "Milostivi" istodobno znači "Onaj koji zabranjuje", da "ljepota i užitak" istodobno znače "šejtan". Ispada kao da musliman u šejtanskom ozračju realizira svoju ličnost i prirodu, a da u ozračju Milostivoga zatomi svoju ličnost i potiskuje svoju iskonsku prirodu. S druge strane imamo riječi Uzvišenog: *O sinovi Ademovi, nagizdajte se kad god namaz obavljate. Jedite i pijte, ali ne pretjerujte! Doista Allah ne voli one koji pretjeruju. Ti upitaj: 'Ko je zabranio Allahove ukrase koje je On stvorio za Svoje robove, i lijepa jela iz opskrbe?!' Ti odgovori: 'Ona su data vjernicima na Ovom svijetu, i samo su za njih na budućem Svijetu!' Eto tako Mi ajete razborito nižemo za ljude koji znaju.*³³ *O vjernici! Ne zabranjujte sebi ljepote koje vam Allah dozvolio je, i granice ne prestupajte! Allah ne voli one koji prelaze granice. Od onoga što vam je Allah podario, što je dozvoljeno i lijepo, vi jedite! I Allaha se bojte u kojeg vi vjerujete!*³⁴ *On vas od Zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje.*³⁵ A imamo i riječi Vjerovjesnika, s.a.v.s., koji kaže: "Čak i snošaj koji učini neko od vas predstavlja sadaku".

Odgovornost leži na intelektualcima i odgajateljima

Muslimanski učenjaci, intelektualci, stručnjaci koji se bave pitanjima odgoja i kulturni poslenici pozvani su da se ozbiljno, i uzimajući u obzir različite aspekte, iznova pozabave muslimanskom kulturom, mišljenjem, pitanjima koja zaokupljaju muslimanski ummet i diskurzivnim praksama kakve nalazimo kod muslimana. To je potrebno da bi se uočile i definirale manjkavosti koje opterećuju muslimane, da bi se iznova definirao način mišljenja, metodologija, opća kulturna strategija i *diskurs*, s ciljem da se muslimanskom ummetu vrati ideologijsko, kulturno i obrazovno zdravlje; te da se izgrade djelotvorne institucije koje će dokinuti ono što je negativno i što je destruktivno; te da bi se promoviranju vjere i vjerskog odgoja i medijskom predstavljanju vjere dalo mjesto koje im pripada, te da bi se institucije koje se navedenim bave učinile neovisnim od izvršne vlasti. Time bi se spriječila pošast omalovažavanja i krivog tumačenja volje ummeta, kao i marginaliziranje onoga što je smisao i cilj vjere i dokinula praksa da se vjera stavlja u službu onih koji su na vlasti i onih koji im pomažu, te da se koristi za podržavanje diktature, samovolje i bezakonja.

Trebamo biti svjesni sadašnjeg stanje u kojem se nalaze muslimani, kakva je njihova vizija, kakvo je stanje na polju kulture, metodi mišljenja, pristupi na polju odgoja i formiranja ličnosti budućih generacija. Trebamo biti svjesni svih pogrešnih upotreba i devijacija u okviru bilo koje diskurzivne strategije u muslimanskim društvima – pogrešnih upotreba i devijacija koje su dovele do površnosti, posezanja za strategijom zastrašivanja, stavljanja vjere u službu onih koji imaju utjecaj i vlast. Sve to počinje sa samim djetetom, odnosno metodom diktiranja, učenja napamet, i učenja

³³ El-A'raf, 31-32.

³⁴ El-Ma'ide, 88-87.

³⁵ Hud, 61.

putem ponavljanja za učiteljem, a sve skupa predstavlja kako materijalnu tako i duhovnu vrstu nasilja i korištenje simbola svetoga da bi se suzbio kritički i propitivački duh. Imamo li, dakle, na umu kakve posljedice navedeno ima na um muslimanskog čovjeka i prije toga na njegovu emocionalnu arhitekturu, onda ćemo shvatiti kolika je odgovornost intelektualaca, odgajatelja, kulturnih poslenika, učenjaka i nastavnika. Shvatit ćemo koliko je važno da oni stalno ulažu trud u to da se ideologijski, intelektualni, kulturološki, obrazovni i drugi oblici diskursa učine boljim. Prioritet pri tome treba dati reformiranju odgojnog pristupa roditelja, kao i svih institucija koje se bave pitanjima vjere i vjerskog odgoja, te reformiranju medijskog diskursa koji mora biti neovisan od utjecaja vlasti. Vođstvo ovih institucija treba birati u skladu sa kriterijima znanja, iskustva i morala i to putem procedura koje podrazumijevaju učesće svih pripadnika ummeta. Na taj način osigurava se da se odanost i odgovornost upravljaju isključivo prema vjeri i ummetu, a nikako prema interesima onih koji su na vlasti, onih koji imaju utjecaj ili prema ličnim interesima.

Važno je i redefinirati sistem visokog obrazovanja, odnosno način pripremanja visokoobrazovanih kadrova. Pritome treba voditi računa da se u okviru programa visokog obrazovanja ispolji okrenutost islamski utemeljene epistemologije ka formiranju psihe muslimanskog čovjeka i usađivanju pokretačkih mehanizama islamske vizije u njegovoj psihologiji. Takav čovjek će onda kroz život ostvarivati ulogu Božijeg namjesnika i onoga ko je predat izgradnji dobra i izgradnji civilizacije ummeta kroz ljubav, predanost, zalaganje i dosljednost, tj. biti onakvim kako zahtijeva čista priroda koju je Bog podario čovjeku, odnosno upravljati se prema činjenici da je Bog čovjeku udahnuo duh (*er-ruh*), učinio ga namjesnikom Svojim na Zemlji, podario mu razum, propisao da je odgovoran za vlastite postupke, usadio u njegovu prirodu sklonost ka tome da izabere istinu, pravednost, milost i mir umjesto poriva tamne ilovače.

U vezi sa naprijed kazanim vrijedilo bi ukazati na iskustvo Međunarodnog univerziteta u Maleziji koji je započeo sa provođenjem projekta "islamizacije znanja" (*islamijje el-me'rife*) a koji stavlja naglasak na "integraciju znanja" (*vahde el-me'rife*). Spomenuti projekat poklanja pažnju emocionalnom odgoju, odnosno "instituciji porodice i roditeljstva", zatim poklanja pažnju "kreativnom mišljenju" u okviru "literature koja je namijenjena islamskom odgoju" i u okviru "programa islamskog obrazovanja". Navedeno iskustvo zaslužuje da ga pokreti koji imaju za cilj reforme pažljivije prouče. Muslimanski intelektualci, odgajatelji i učenjaci predstavljaju ruke koje mogu okrenuti ključ reformi na planu mišljenja i emocionalnog stasavanja ummeta, što je posebice važno kada je posrijedi odgoj u okviru porodice i obrazovanje u školama, jer porodica i škola predstavljaju temelj svake promjene i reforme koja nastoji promijeniti pojedinca, koji će opet djelujući na polju koje njemu pripada raditi na mijenjanju ummeta i njegovih institucija, u skladu sa riječima Uzvišenoga: *Allah ne mijenja stanje u kojem se nalazi neki narod sve dok taj narod ne promijeni sebe.*³⁶

Muslimanski um koji teži reformi mora voditi računa o tome da je mjerilo uspjeha i valjanog postupanja ispravan rezultat. Ako se ne bude tako postupalo, stanje će ostati onako kakvog smo svjedoci: neprekidno naklapanje, nemoć, halabuka i neutemeljeno pričanje. U jednoj ovakvoj zbrci pripadnici ummeta moraju imati na umu da pripadaju zajednici kojoj je poslano svjetlo i kojoj je podaren duh. To je zajednica koja mora biti snažna i sposobna kako bi mogla pomoći pravdi, u smislu u kojem je "moć tamo gdje je istina", i suprotstaviti se dekadenci kojoj je vodi ilovača i tmine

---

³⁶ Er-Ra'd, 11.

njene,³⁷ u okviru koje vrijedi pravilo "istina je tamo gdje je moć". Allah je istinu kazao: *Pa, ko bude učinio koliko trunku dobra – vidjet će ga, a ko bude učinio koliko trunku zla – vidjet će ga.*³⁸

Allah je ljudsku dušu nadahnuo da zna šta je zlo a šta je dobro, sposobnosti joj je podario i odgovornom je učinio. *Uspjet će onaj ko dušu očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja.*³⁹ I istina je da *Allah doista neće dozvoliti da propadne nagrada dobročinitelja,*⁴⁰ i da je *On onaj koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od vas biti ljepšeg djela. A on je silni, Onaj koji prašta.*⁴¹ Slavljen neka je Onaj koji je rekao: *Sve što je na Zemlji mi smo kao ukras njoj stvorili da iskušamo ljude ko će se od njih ljepše vladati, a Mi ćemo nju i golom leđinom učiniti.*⁴² I reci: *‘Trudite se! Allah će trud vaš vidjeti, a i poslanik Njegov i vjernici, i vi ćete biti vraćeni Onome koji zna nevidljivi i vidljivi svijet, pa će vas o onome što ste radili obavijestiti.*⁴³ *Trudite se i budite zahvalni, o čeljadi Davudova! – A malo je zahvalnih među robovima Mojim.*⁴⁴ *Ni jednom trudbeniku između vas trud njegov neću uzaludnim učiniti, ni muškarcu ni ženi.*⁴⁵ *Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti, kao što je postavio namjesnicima one prije njih.*⁴⁶

Na kraju ovog razmatranja treba kazati da bez vraćanja sveobuhvatnoj kur'anskoj viziji civilizacije (*er-ru'je el-hadarije el-kevnije el-kur'anijje*) i bez vraćanja islamskom konceptu integriranog znanja i islamskom konceptu odgojnih metoda koje imaju za cilj stasavanje ličnosti koja je emocionalno zdrava, partikularni pristupi koji se izdaju za *islamski diskurs*, te vrijednosti koje taj diskurs podrazumijeva postat će kao dijelovi kakvog rastavljenog stroja. Bez obzira što su dijelovi sami po sebi dragocjeni, oni su beskorisni sve dok stroj ne bude sklopljen. Ukoliko se *islamski diskurs* ne upravlja prema sveobuhvatnoj kur'anskoj viziji civilizacije, onda ni musliman kao pojedinac, a ni ummet neće imati valjnu viziju i poticaj na temelju kojih će se izgrađivati zdravo biće.

Završit ćemo još jednom navodeći konstataciju koju potvrđuje i aktuelno stanje: ummet je patio i još uvijek pati od posezanja za neodgovarajućim diskurzivnim strategijama, s tim što postoji i stvar koja izaziva dodatnu bojazan – a koja se javlja kao posljedica sukoba i kriza što pogađaju muslimane u današnje vrijeme. Radi se o pojavi da pojedinci koji su okrenuti ličnim interesima posežu za "kritičkim reformatorskim diskursom" u smislu koji je drugačiji od onoga koji definiraju intelektualci i reformatori kada govore o poticanju reformi u ummetu, snaženju i obnovi, u cilju služenja islamu, te o upravljanju toka ljudske civilizacije u pravcu služenja dobru, pravednosti, bratstvu među ljudima i miru. Zbog toga, kako se to obično kaže, "stalno treba skretati pažnju" *ljudima koji razuma imaju.*

Važno je kazati i to da ni jedna prepreka ne smije omesti ummet, odnosno intelektualce i reformatore u ummetu, od stalnog zalaganja. Niko ne treba da se koleba i posustaje u radu iz bojazni pred kojekakvim kritikama. Nastojanja na polju reforme – gledano iz lične perspektive –

---

³⁷ *I kada Gospodar tvoj reče melekima: ‘Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!’ - oni upitaše: ‘Zar ćeš na njoj postaviti onoga ko će na njoj nered činiti i krv proljevati?!’ (El-Bekare, 30) Takvim je čovjek bio dok u njega nije bio udahnut božanski duh (*er-ruh*) i takvim će biti kadgod na ovome svijetu bude lišen duhovnih vrijednosti koje je Allah usadio u iskonsku ljudsku prirodu (*el-fitra*) kojoj je objavio Kur'an.*

³⁸ Ez-Zilzal, 7-8.

³⁹ Eš-Šems, 9-10.

⁴⁰ Et-Tevbe, 120.

⁴¹ El-Mulk, 2.

⁴² El-Kehf, 7-8.

⁴³ Et-Tevbe, 105.

⁴⁴ Sebe', 13.

⁴⁵ Alu 'Imran, 195.

⁴⁶ En-Nur, 55.

trebaju imati formu konkretnog djelovanja u cilju postizanja stanja koje je bolje od postojećeg. Pritome se treba oslanjati na znanje, planiranje, i smisleno djelovati, a ne raditi impulsivno i samo u smislu otklanjanja posljedica, ili pak samo dizati glas tražeći pomoć i iznalazeći opravdanja. Takvo djelovanje pretvara se u puko reagiranje i nekontrolirano postupanje u kritičnim situacijama. Ono brzo zgasne i iščezne kao pjena na vodenoj bujici ne proizvodeći bilo kakav efekat. Želimo kazati da se radu na djelotvornoj i svjesnoj reformi – uprkos svim okolnostima – mora pristupati strpljivo i planski, jer osim istrajavanja na ozbiljnoj i hrabroj reformi ummet nema drugog spasa ni izlaza.

Allah će nam pomoći na našem putu, a posljednja naša dova neka bude: Hvala Allahu gospodaru svih svjetova.

S arapskog preveo dr. Munir Mujić